

LEHRMANOVI ARGONAVTI, ŽELJA PO IZVIRNOSTI ZA VSAKO CENO

KLAVDIJA FIGELJ

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
klavdija.figelj@zrc-sazu.si

Izvleček: Avtorica v prispevku raziskuje nastanek in razvoj hotelsko-gostinskega ter turistično-rekreacijskega centra Argonavti arhitekta Nika Lehrmana, konceptualno zasnovo megalitskega parka s Solarno skulpturo skupine OHO, ter povzema idejo o razvoju turizma, ki naj bi se realizirala prav preko Argonavtov.

Ključne besede: Argonavti, Niko Lehrman, skupina OHO, arhitektura 20. stoletja, Nova Gorica, brutalizem, turizem

Eno osrednjih stavb današnjega dogajanja ob novogoriški magistrali predstavlja stavba igralnice (Casino Perla), ki je nastala na temeljih in v gabaritih nekdanjih Argonavtov, hotelsko-gostinskega ter turistično-rekreacijskega centra, zgrajenega v sedemdesetih letih 20. stoletja. Prav arhitektura hotelskega kompleksa Argonavtov me bo v članku zanimala, in sicer kot ena redkih realiziranim primerov arhitekture brutalizma v Sloveniji, ki temelji na konceptualnih izhodiščih in ima vzporednice v sočasni likovni umetnosti in v umetnostnozgodovinski literaturi doslej še ni bila deležna ustrezne obravnave. Argonavte so že kmalu po odprtju arhitekti Garzarolli, Kobe in Koželj kritično ocenili v *Arhitekto-vem biltenu* (Garzarolli, Kobe, Koželj 1976: 7–8), v svoji knjigi *Projekt Nova Gorica* jih obravnava arhitekt Tomaž Vuga (Vuga 2018), v *Urbanistični zasnovi mesta Nova Gorica* jih omeni arhitekt Vinko Torkar (Torkar 1993), umetnostna zgodovinarica Nadja Zgonik (Zgonik 2018) Argonavte kot okvir za uvid v konceptualno zasnovo Solarne skulpture sku-

pine OHO vključi v kuratorsko razstavo o futurologiji, ki jo je pripravila za novogoriško Mestno galerijo.

Stavbo hotela je na pomembno mesto ob magistralo v svojih načrtih za Novo Gorico postavil že Edvard Ravnikar. vzdolž magistrale, ki jo pogosto imenujemo tudi mestna hrbtenica, je namreč nanizal vse ključne javne zgradbe, vse ključne mestne vsebine. V prvotnih načrtih je stavbo hotela predvidel za stavbo Okrajnega ljudskega odbora (današnje občinske stavbe), a kot vemo, nikoli ni bila zgrajena. Nad arhitekturo hotela Argonavtov, ki jo je zasnoval arhitekt Niko Lehrman, realizirano v sedemdesetih letih, ni bil navdušen, nasprotno, uvrščal jo je v območje domišljavega in nevednega pragmatizma, »ki ga je končno popolnoma prekosila anarhična subjektivnost« (Ravnikar 2007:131). Zgodba Argonavtov tudi ni bila zgodba o uspehu, počakati je bilo treba do devetdesetih let, da se je stavbni volumen transformiral, dobil nove upravitelje in vsebine ter končno le oživil severni del magistrale.

Začelo se je s pivnico.

Argonavte je gradilo podjetje Alpe-Adria iz Ljubljane, turistično-gostinsko podjetje za rekreacijo, izletništvo in letovanje delavcev. Hotel naj bi bil namenjen, kot so takrat podarjali, v prvi vrsti razvoju delavskega turizma, mestu pa naj bi prinesel nekaj novega, zlasti v rekreacijskem in zabaviščnem smislu ter nekaj atraktivnega v arhitekturnem smislu.

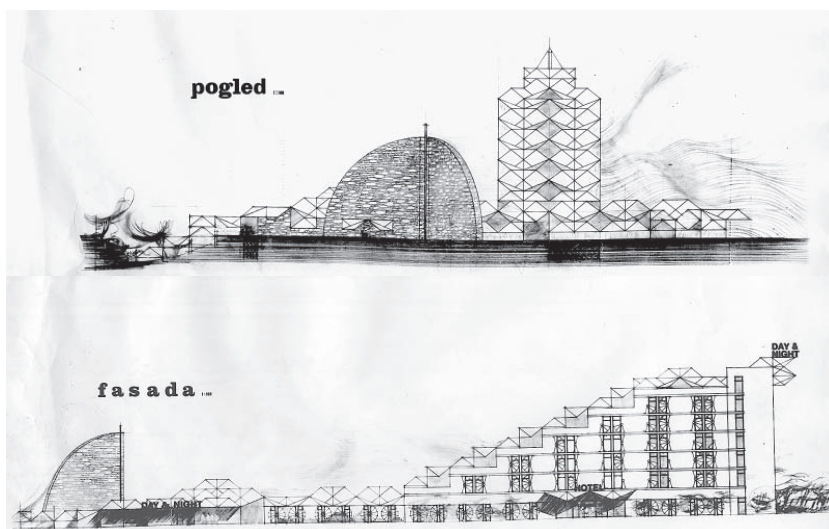
V načrtu so prvotno imeli zgolj pivnico, ki bi jo realizirali s partnersko laško pivovarno, a v pogovorih z občinskimi oblastmi je pivnica kmalu prerasla v hotel, arhitektu pa je bilo rečeno, da lahko pri načrtovanju poseže tudi po nečem bolj drznem, ekstravagantnem. Razlog, zakaj so investicijo usmerili prav na Goriško, je bil v milem podnebjju, položaju ob meji, ki je vse bolj privabljal tuje goste in razvijajočem se mladem mestu (Stres 1976: 5). Celoten inženiring je prevzelo podjetje Obnova iz Ljubljane, finančno-kreditno plat pa Jugobanka.

Lokacijsko in gradbeno dovoljenje je bilo izdano leta 1971, iz načrta iz tega leta lahko razberemo, da so v kompleks vključili ne le hotel, ampak tudi zabavišče, bazen, trgovine, vrtno kuhinjo, balinišče, plesišče, pasajo, sončno uro, fontano, ribnik, skalni vrt, otroško igrišče, sončni park, rožni vrt, mini šport, pizza-bife, skratka celo vrsto vsebin, ki ponujajo sprostitev in zabavo domačinom in gostom. Finančno so investicijo začeli z vsoto, s katero so bolj ali manj pokrili le izkop gradbene jame. Gradnja se je zato ustavila, leto in pol so, kot so pisali časopisi (Stres

Arhitektura Argonavtov se v novogoriško zgodovinsko urbano krajino vpisuje kot arhitektura, ki govori o novih konceptualnih izhodiščih, želi po izvirnosti za vsako ceno, fascinaciji nad novimi materiali ter avtorski poetiki domišljijских razsežnosti, ki je bila zmožna kot dominantni motiv celotnega kompleksa zasnovati tako izjemne stvaritve, kot je megalitski vrt z veliko Solarno skulpturo (foto: zbornik *Občina Nova Gorica 1947-1977*).

1976: 5), v jami živele v glavnem žabe. Prava gradnja se je z novim finančnim zalogajem začela pravzaprav šele leta 1973, prav v tem času pa sledimo tudi že spremembi načrta krovne konstrukcije. Predviden rhepanol, položen na leseno nosilno konstrukcijo so v načrtu zamenjali s sodobnejšo strešno kritino iz poliestra v kombinaciji s pliuretanom, kajti »med tem časom so se pojavili na tržišču novi materiali in izredno je napredovala tehnika dela s poliestri« (PANG, t. e. 2075). Nova kritina, kot na istem mestu nadaljuje izvajalec, naj bi bila kvalitetnejša, trajnejša,

OHO, Niko
Lehrmann, Marko
Pogačnik: Hotel
Argonavti, 1970
(foto: Zbirka Moderne
galerije, Ljubljana).

požarno varnejša, z ugodnejšim koeficientom toplotne prevodnosti in cenovno ugodnejša.

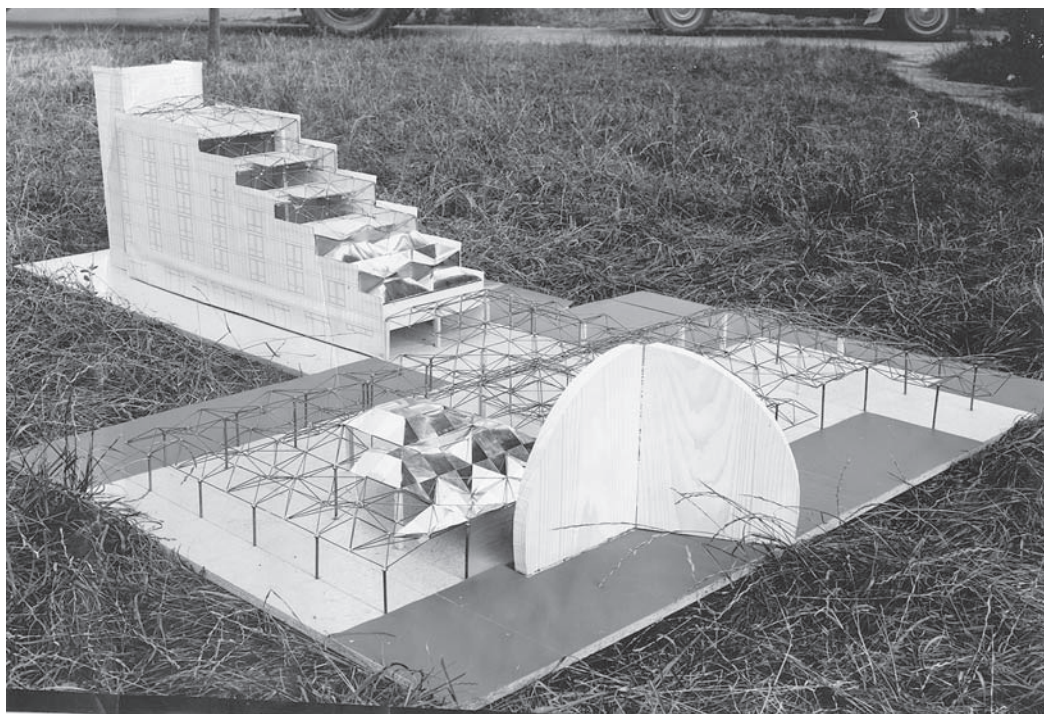
Prvo polovico sedemdesetih let je zaznamovala inflacija, gradbeni material se je dražil, v letu 1974 so se Argonavti mesečno dražili za milijon dinarjev. Veliko olajšanje za gradnjo je prišlo poleti 1975, ko so prejeli odobritev dodatnega kredita, namenjenega za nakup in montažo hotelske opreme. Spomladi, 5. marca 1976, so ta »plastični hotelski lepoteč«, po šestletnem gradbenem maratonu, vendarle odprli. Mediji so kompleks proglasili za najsodobnejši in največji infrastrukturni hotelsko-gostinski ter turistično rekreacijski center.

»Propagandistična arhitektura«

Arhitekt Argonavtov Niko Lehrman (1939–1998) je arhitekturo študiral v Ljubljani pri profesorju Edu Mihevcu, ki je zagovarjal radikalnejša oblikovna načela funkcionalizma, in tam leta 1965 tudi diplomiral. Že med študijem je dobil eno od nagrad na natečaju za ureditev središča Ljubljane, sodeloval je na natečajnem projektu za stavbo Centralnega komiteja Zveze komunistov Makedonije v Skopju, ki si jo je zamislil na ideoloških temeljih, kot arhitekturo (komunistične) ideje o odmiranju države. Njegov način

razmišljanja o utopičnosti arhitekture lahko razberemo iz idejne zasnove stavbe, ki naj bi bila dvonamenska: *»v prvi fazi bi bila namenjena pisarnam partijskih funkcionarjev, v drugi fazi pa bi se te pisarne sukcesivno, skladno z odmiranjem države spreminjale v grobnice poslednjih članov avantgarde delavskega razreda - junakov socialističnega samoopovedovanja in avtokastracije. Tako bi v končni fazi iz CK-ja nastala nekakšna nekropola, v katero bi romali zahvaljevat se in junake slaviti vsake oblasti odrešeni - srečni samoupravljavci«* (Žigon 1999: 56). Lehrmana zasledimo tudi med sodelujočimi pri študentskem časopisu Tribuna, ki ga je tehnično urejal, zanj pisal satire in risal. V sedemdesetih je sodeloval s skupino OHO, v osemdesetih pa se je predvsem ukvarjal s slikarstvom in kiparstvom (*Perspektive mesta* 2017), tako da ga v pregledih arhitekture na Slovenskem skorajda ne zasledimo.

Argonavti so bili njegovo glavno in v bistvu edino večje realizirano arhitekturno delo. Za pričujoči projekt naj ne bi bilo razpisanega natečaja (T. Vuga 2019), dokumentirana pa je ena temeljnih zahtev investitorja, ki se glasi: *»Zaradi določenega rizika pri uveljavitvi nove lokacije je bila osnovna zahteva investitorja, da so objekti po vsebini in obliki izjemno atraktivni, da so glavno sredstvo pro-*

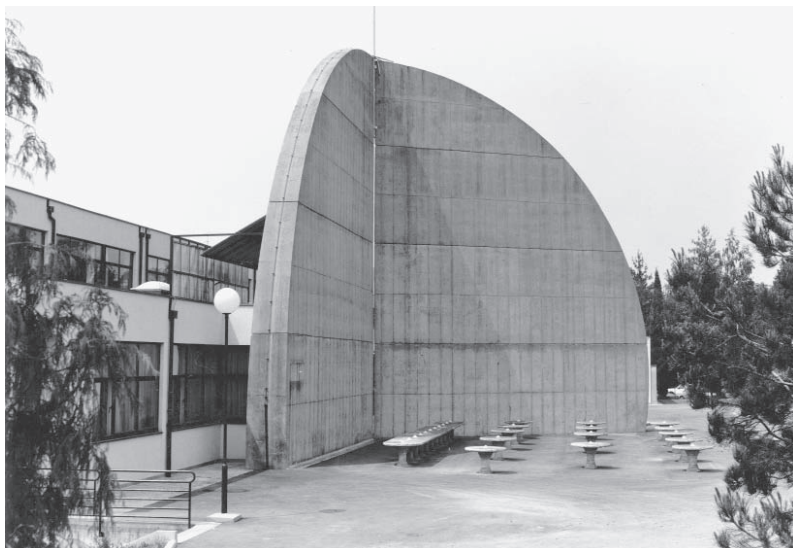
OHO, Niko Lehrmann, Marko Pogačnik: Maketa Hotela Argonavti, 1970 (foto: Zbirka Moderne galerije, Ljubljana).

pagande. Želja po »propagandistični arhitekturi« je bila torej osnova za investicijski elaborat in idejni projekt, ki je bil izdelan in sprejet v avgustu leta 1970 ter je brez večjih sprememb obveljal za programsko osnovo glavnega projekta» (PANG, t. e. 2075).

Arhitektura Argonavtov je bila zasnovana konceptualno. Marko Pogačnik se spominja, da so se pred začetkom gradnje z arhitektom Lehrmanom, ki so ga v skupino OHO sprejeli kot petega člana, srečevali v Ljubljani in razvijali koncept arhitekture kot časovne posode. Oblika in notranja oprema naj bi se namreč navezovali na različna obdobja zgodovine civilizacije. Nočni bar naj bi tako poustvaril kačo paradiža in začetek človeškega rodu, notranje stopnišče naj bi spominjalo na mehiške piramide, sončna ura je bila spomenik megalitski kulturi. Načrtovali so dvorano za meddržavne stike po navdihu reke Soče. *»Pred začetkom smo čez lokacijo napeli bakreno žico, da bi nabrali vibracijo prostora,*

potem smo si pa žico razdelili, da bi vsak od nas s to vibracijo snoval novo arhitekturno stvaritev,« se še spominja Pogačnik (M. Pogačnik 2019). Notranja oprema kasneje ni bila v celoti realizirana, kot so si jo prvotno zamislili, kajti skupina OHO je začela novo poglavje kot komuna v Šempasu in se od projekta oddaljila.

Arhitekturo, ki je nastala, lahko opišemo kot strukturo, ki jo že na prvi pogled označuje drzno zasnovana vzvalovana streha, sestavljena iz piramidalnih elementov. Navdih za vzvalovano streho, kot se spominja Tomaž Vuga, tudi Lehrmanov sošolec na Fakulteti za arhitekturo, je arhitekt dobil v igri zgibanja papirja origami, ki ga poznamo pod imenom »ščip ščap« (T. Vuga, 2019). Prav vzvalovana streha v rumeni barvi in plastični izvedbi pa je dajala celotnemu objektu vtis drznega in oblikovno razgibanega volumna ter kazala v smer avtorske poetike domišljajskih razsežnosti. Strešnine z naklonom so ustvarjale tudi

OHO, Niko Lehrmann,
Marko
Pogačnik: Solarna
skulptura pred
Hotelom Argonavti v
Novi Gorici,
1970 (foto: Zbirka
Moderne galerije,
Ljubljana).

vtis ne le zunanega, temveč tudi razgibane- ga notranjega prostora, saj je spodnja lupina krovске konstrukcije bila obenem vidni strop notranjih prostorov.

Arhitekt je stavbne volumne osrednje- ga hotela in spremljajočih objektov ter par- ka oblikovno povezal z značilnimi elementi (rumenimi krogi, vidni beton v kombinaciji s steklom in belo fasado, plastični elementi strehe, okenske odprtine), ki jih odčitavamo na zunanjih fasadah in jih povezujemo v eno- ten volumen velikih razsežnosti. V zunanji podobi je po svojem longitudinalnem tlorisu spominjal na ladjo, v stopničasti zasnovi na starodavne mehiške piramide, na ladijsko »ikonografijo« so kazali tudi detajli notranje opreme, kot so dinamika cevi, vrvi, notranja razgledna okna, vidne palične konstrukcije ostrešja, usnje na stopniščnih ograjah. Predvideni materiali so bili steklo, plastika, keramične ploščice, leseni elementi, nikjer v interierju objekta naj ne bi zidali s kamnom.

(Neo)brutalizem ali lepota betona

V petdesetih letih je tudi slovenska ar- hitektura začela slediti novim oblikovnim spodbudam, ki so izšle iz Wrightovega orga- nicizma in funkcionalistične tradicije Le Cor-

busiera in van der Roheja. Zanesljivi obrazci in dogme, po katerih bi se dalo meriti pripa- dnost in napredek v arhitekturi, so se razra- hljali, izrazni pluralizem je tudi pri nas vse bolj prihajal do izraza in nudil možnost širokega opredeljevanja in iskanja novih poti. Razvoj gradbeništva je vse bolj uvajal industrijske metodologije tudi v arhitekturo, dokončno se je uveljavil železobetone, ne le v funkciji kon- strukcije, ampak tudi s poudarjanjem estetike vidnega betona, z učinkovanjem njegove tek- sture in barvitosti. Velik vpliv so imele prav spodbude, ki jih je angleški arhitekturni kri- tik Reyner Banham kasneje opredelil kot novi brutalizem, gibanje petdesetih in šestdesetih let, ki je odmevalo med arhitekti mlajše, po drugi vojni izšolane generacije (prim. Bernik 1979: 99, 100).

Brutalizem izhaja iz besede surovega be- tona (v francoščini *béton brut*) in estetike, ki je poudarjala teksturo betona, stične robove, vzorce lesa in grče lesenih opažev, Reyner Banham pa je kvaliteto objektov strnil v tri bistvene poudarke: čitljivost načrta, jasna vidnost strukture, ovrednotenje materialov po njihovih inherentnih kvalitetah (prim. Spletni vir 1). Prav takšna ideja je vodila tudi arhitekta Argonavtov, ki osnovnega materiala

Notranjost hotela Argonavti v Novi Gorici kot jo je prikazoval reklamni propekt.

in konstrukcije ni skrival, nasprotno, izpostavil ju je kot estetski element. Surovost betona in odkritost konstrukcije je v našem primeru Lehrman omehčal z igrivo rumeno plastično streho, ki celotnemu kompleksu odvzame vtis mogočnosti in resnosti

Arhitekture tega časa, ki jih pogosto označujejo tudi veliki, preprosti arhitekturni volumni, so velikokrat videti kot monumentalne skulpture, neposredne in drzne, v zadnjem času ponovno predmet velikega zanimanja in občudovanja, če sklepamo po odzivu na razstavo z istoimenskim katalogom *Toward a concrete utopia: architecture in Yugoslavia 1948–1980* (2018), ki je bila postavljena med 15. 6. 2018 in 13. 1. 2019 v Muzeju moderne umetnosti v New Yorku. Tudi eden izmed piscev kataloga Luka Skansi je ob tej priložnosti poudaril, da so šestdeseta leta, ko je jugoslovanska arhitektura doživljala »boom«, prinesla okus za moderni dizajn, ki temelji na iskrenosti materialov in strukturo. Arhitekti so raziskovali odnose med strukturo in prostorom, med strukturnimi in formalnimi komponentami, med prefabricirnimi elementi in dekoracijo. Slovenska arhitekturna šola se v tem kontekstu ponaša s pomembnimi avtorji, med katerimi naj omenimo arhitekta Marka Mušiča, Milana Miheliča in Savina Severja, slednji je prav v Novi

Gorici, v bližini Argonavtov, postavil stavbo tiskarne Soča, kvaliteten primer (neo)brutalizma (prim. Skansi 2017: 66).

Prav šestdeseta leta pa so v jugoslovanski prostor z razvojem množičnega turizma prinesla tudi gradnjo velikih hotelskih kompleksov, ki jih je država znatno podpirala. Kot piše Maroje Mrduljaš (Mrduljaš 2017: 79), je prav oblikovanje hotelskih objektov ponujalo prostor za eksperimentiranje. Med najbolj reprezentativnimi primeri je hrvaška turistična lokacija Brela, ki so jo v začetku šestdesetih zasnovali arhitekti Ante Rižić, Matija Salaj in Julije De Luca in sestoji iz podolgovatega volumna osrednjega hotela Maestral ter posameznih individualnih stavb v naravnem okolju, ki jih povezujejo stopnišča, terase ter drugi javni in zasebni prostori. Kompleks je nastal s tesnim sodelovanjem z oblikovalcem Bernardom Bernardijem, članom neoavantgardne skupine Exat 51, ki je oblikoval zračni interier s po meri oblikovanim pohištvo, vključil je umetniške intervencije in poudaril arhitekturne detajle. Hotel je postal primer celostnega oblikovanja, v katerega so bili vključeni lokalni umetniki s svojimi deli, dolgi hodniki so tako delovali tudi kot galerije, v katerih so si turisti lahko ogledovali umetnine lokalnih avtorjev, ki so tam razstavljali. Prav v tem konceptu (novi

hotelski kompleksi kot prostor za eksperimentiranje, sodelovanje z neoavangardnimi skupinami, vključevanje lokalne umetnostne scene, galerije) bi lahko našli paralele tudi z Argonavti.

Arhitektura in slikarstvo

Ko že govorimo o (lokalni) likovni umetnosti, potem bi barvni in oblikovni izraznosti še najbližje paralele našli v sočasnem modernističnem slikarstvu. Če bi ga iskali v lokalnem miljeju, bi ga našli v umetniških delih skupine 2xGO, katere člani so med drugimi razstavljali prav na slavnostni otvoritvi Argonavtov aprila 1976. Njihovo ustvarjanje so zaznamovale grafične tehnike, plastični komponibili, formalno pa geometrijske oblike in čiste barvne ploskve (rumena, rdeča, vijolična, oranžna), ki so v kontrastu z linijo in drobnimi rastru gradile poseben optični učinek prostorske iluzije.

To, da je arhitekt videl vzporednice s sočasnim slikarstvom, podkrepi tudi njegova izjava. Novinarki tednika 7D, ki je zaznala izstopajoče koloristične poudarke in njih razigranost ter zapisala, da *»ne gre samo za rumenilo plastične strehe in za drzno kompozicijo... barve so povsod, vsako nadstropje je ujeto v svoj odtenek, prilagojena mu je oprema, prilagojeni toni cevi, ki se spuščajo z grobega betonskega stropa«* (Šprogar 1976: 16), je Lehrman dejal, da se nam zdi povsem naravno sprejemati že leta uveljavljene 'posebnosti' v slikarstvu, zakaj jih ne bi še v arhitekturi.

V primerjavi arhitekture in slikarstva lahko gremo še dlje. Prav detajlom strešne kritine kakor tudi notranjemu dizajnu hotelskega kompleksa (tekstilni vzorci na glavni recepciji, sedežnih garniturah in posteljah, stropni opaži in vzorci zidnih tapet) bi lahko našli vzporednice v modernističnih tokovih v slikarstvu, zlasti v geometrijski in optični abstrakciji šestdesetih let, ki so zagon dobile prav z grafičnimi tehnikami, zlasti s sitotiskom, z novimi, plastičnimi materiali ter

tehnologijami sodobne industrije. Geometrijsko, zlasti optično umetnost, op art, so slovenski avtorji lahko spremljali preko Ljubljanskega grafičnega bienala in Beneškega bienala, iz bližnjega Vidma je prihajal eden največjih predstavnikov op arta in kinetične umetnosti Getulio Alviani. Prav takšne »vzorce«, kot jih vidimo na tapiserijah v Argonavtih, bi lahko zaznali v grafikah Danila Jejčiča, Rudija Pergarja, Nedeljka Pečanca ali članov že prej omenjene goriške skupine 2xGO. Tako slikarski vzorci sočasne optične umetnosti v tekstilnih materialih in tudi v dekorativnih rumenih plastičnih krogih na zunanjščini stavbe kot tudi značilni plastični stoli in pohištvo, ki so ga prav tisti čas razvijali na Meblovem oblikovalskem inštitutu, so kompleksu dali vtis celostno zasnovane arhitekture, ki v konkretnem primeru pomeni kvalitativno oznako.

Stik z mestom

Stik stavbnega kompleksa z mestom si je arhitekt zamislil s promenado, ki bi se na magistralo odpirala v programskem in formalnem smislu. V osi glavnega vhoda je namreč nanizal vrsto ambientov, od pivnice z dolgim šankom, sobe za velika praznovanja, izložbe, žara, plesišča v dveh nadstropjih, ki naj bi vpeljali promenado kot vez med objektom in mestom. *»Ako uspe investitorju in strežnemu osebju vpeljati promenado, za kar so dani vsi prostorski in sociološki pogoji, potem lahko računamo na največjo oživiljenost pivnice z mestnim prebivalstvom Stare in Nove Gorice ne glede na sezono«* (PANG, t. e. 2075), ugotavlja arhitekt. Poleti naj bi nastala še ena, vzporedna promenade na vzhodni strani, ki preko vrtov v lahnem loku vodi v znižane terene z minigolfom, pokritim bazenom in tenisom proti mestnemu parku.

Ne samo investitor, tedaj so tudi Novogoričani in mestni načrtovalci upali in pričakovali, da se bo z Argonavti težišče mestnega življenja z Delpinove ulice preneslo na magi-

stralo. »A to se na žalost ni zgodilo, kljub za tiste čase izjemno dobremu in bogatemu programu (pivnica, restavracija, slašičarna, bowling, bazen, hotel...). Odločilni razlog, da ga mesto in meščani niso sprejeli, je bila v takratnih razmerah njegova odmaknjenost od središča dogajanja« (Vuga 2018: 192). Ta del magistrale je bil, kot piše Tomaž Vuga, »na drugem koncu«, tja si se moral odpraviti namenoma, ne mimogrede. Dodaja, da je bila za hiter upad priljubljenosti kriva tudi arhitekturna zasnova, predvsem pa izvedba objekta, ki je kmalu postal neprijazen za obiskovalce in nemogoč za vzdrževanje. Med največjimi problemi je bila strešna kritina, ki naj bi na več mestih zamakala. Največ krivde so valili na izvajalca, izolski Polimer, ki da ni bil kos projektu. Očitali so jim neprimerne delovne prostore, zamujanje z delom, pomanjkanje kadra, sicer pa so kritike v zvezi z zamujanjem in nestrokovnostjo padale na vse sodelujoče komitente. Bolj kot za napako izvajalca, se spominja Tomaž Vuga, pa je šlo za napako arhitekta, ki je piramidasto streho zasnoval neustrezno, zato so jo morali naknadno ojačati z železnimi nosilci, ki so bili pritrjeni v plastično streho in tam povzročili dodatno perforacijo, skozi katero je puščala voda. Objektu nenaklonjeni niso bili le mediji, ampak tudi takratna strokovna javnost. Objekt so zelo kritično ocenili v reviji *Arhitektov bilten*, očitali so mu direktno naročilo, uporabo dragih materialov, nerazumno konstrukcijo in tehnologijo, nezaznavno izvirnost, fiksiran program, neracionalno investicijo (Garzaroli, Kobe, Koželj 1976: 7–8), tudi arhitekt Vinko Torkar je v svoji *Urbanistični zasnovi mesta Nova Gorica* (1993) do Argonavtov kritičen, po njegovo predstavljajo »v samoljubni in ekshibicionistični oblikovanosti začetek dekadence novogoriške arhitekture« (Torkar 1993: 26).

»Tu je potrebna originalnost, si reče Niko, ki arhitekta dvigne nad sivo povprečje« (Žigon 1999: 56–61), se snovanja Argonavtov

ob arhitektovi smrti 1998 spominja Fedor Žigon v reviji *Srp*. »In kot glavni odgovorni projektant si dejansko izmislil originalno rešitev strešne konstrukcije in njeno prezentacijo v smislu tedaj modernega neobrutalizma, ki bi mu lahko rekli tudi tehnični ekshibicionizem. Rešitev je bila skrajno tvegana in funkcionalno niti ne dovolj upravičena. A to niti ni bilo tako važno. Veljalo je: arhitekt, ki si ne izmislil nič novega, predzrnega, je plagiator in tako rekoč mrtev arhitekt.« Žigon o Argonavtih še zapiše: »Projekt in izvedba Argonavtov predstavlja za N. Lebramana drugi "vrh" v njegovi karieri arhitekta, saj po projektantsko organizacijski zahtevnosti spada med večje dosežke. In bi mu tudi prinesel priznanje, če ne bi bilo tiste strehe, ki je venomer puščala. In nelagodja, ki so ga nekateri občutili, gledajoč "odkrito" konstrukcijo in inštalacijske cevi. Streho, ki je puščala, so potem podrli brez projektantovega soglasja, kar je bilo žaljivo in kaznivo« (Prav tam, 56–61).

Šele nove generacije na tovrstno arhitekturo gledajo nekoliko drugače, naj za primer navedem arhitektko Evo Sušnik in filozofa Miha Kosovela, ki Argonavte opišeta kot veličastne, vznemirljive, kot novo mestno ikono. (Kosovel, Sušnik 2017: 54).

Solarna skulptura skupine OHO kot dominantna objekta

V celotni kompoziciji objektov Argonavtov je prav solarna skulptura ali sončna ura predstavljala dominantni motiv. Po obliki je bila sestavljena iz dveh masivnih betonskih zidov, ki obenem ščitijo južni vrt pred vetrom ter zagotavljajo senco.

Po mnenju arhitekta je »sončna ura s svojimi zidovi, ki zagotavljajo v vročini največji hlad, ki je sploh mogoč in pozimi najugodnejše zavetrje in toplotno sevanje južnega sonca (južni vrt je torej sezonski pendan severnemu vrtu sončne ure) svojevrstna atrakcija in masivna dominantna celotnega objekta. Sončni žarek, ki potuje med zidovima, kaže po kamnitih mizah čas na najstarejši znani način. Vrt Argonavti je

namenjen večernemu sanjskemu razpoloženju z muziko in plesom.« Megalitni vrt s sončno uro si je zamislil v »kamniti izvedbi iz neobdelanega, polobdelanega in fino obdelanega kamna, ki ga delno izbere umetniško vodstvo (soška struga?)« (PANG, t. e. 2085). Po prvotni zamisli arhitekta naj bi v vrtu »argonavti« bili zasidrani stari čolni in plovila, ki bi jih umetniško vodstvo izbralo v Istri in Dalmaciji in v katere bi adaptirali vse sedežne enote. Vrtovi naj bi bili ograjeni s paviljoni s platnenimi oziroma plastičnimi strehami, ki pokrivajo montažne jeklene konstrukcije istega tipa strehe kot celotni objekt.

Skulpturo je leta 1970 izdelala skupina OHO z arhitektom Nikom Lehrmanom čeprav nikjer v gradbenih dokumentih ne zasledimo imena skupine. V zbirki Moderne galerije so avtorji skulpture, člani skupine OHO, jasno navedeni: Andraž Šalamun, Marko Pogačnik, Niko Lehrman, David Nez in Milenko Matanović. Zanimivo je Pogačnikovo razmišljanje o konceptu zasnove, ki ga je objavil v zgibanki, ki ga je naslednik Argonavtov – podjetje Iskra Delta posvetila prav solarne skulpturi (1987), zato ga navajam skoraj v celoti *»Naše življenje se pretaka med vdihom in izdihom, med Soncem in Zemljo. Zemlja vdihne življenjsko energijo v obliki sončnih žarkov in jo izdihne v obliki svoje bujne vegetacije in kulture človeštva. Brez dihanja bi bila zemlja mrtvih planet in človeka zdaj in tukaj ne bi bilo... Sončna skulptura je v obliki dveh pljučnih kril, med njima je špranja, skozi katero pozno popoldan posije sončni žarek. Špranja antropomorfno odgovarja sapniku, po katerem se pretaka človekov dih - duh življenja. Ker pa zemlja vdihava življenjsko energijo v obliki sončnih žarkov, je »sapnik« sončne skulpture oblikovan kot ozka špranja. Žarek, ki posije skozi njo, pada na skupino kamnitih miz, ki simbolizirajo človekovo bivanje na zemlji...Antični mit o Argonavtih je obudila kot simbol iskanja nove civilizacije. S tem, ko so Argonavti v Grčijo prinesli zlato ovčje runo, znamenje najvišje vrednote prastare*

kulture, so utemeljili novo, klasično civilizacijo. Ohojevski projekt »Argonavtov« predvideva, da je visoka, sodobno razvita civilizacija zaključna faza tega, kar so s svojo potjo utemeljili stari Argonavti. Zato se je v tem času spet potrebno odpraviti na pot velikega iskanja in utemeljevanja evolucijskega ciklusa, ki je pred nami« (Pogačnik 1987: 2). Pogačnik nadaljuje, da je v obstoječem stavbnem kompleksu podjetja Iskre Delte, ki je v objektu torej nasledilo Argonavte, ohranjen hotelski del, oblikovan kot stopničasta piramida, kakršne poznamo iz kulture Majev. Po sredini piramide poteka stopnišče od tal do vrha in prav ta os naj bi bila usmerjena proti Sveti gori, »magnetnemu centru« pokrajine in ob to isto os je bila postavljena Sončna skulptura, ki povzema izročilo megalitskih sončnih svetišč, kakršno je znameniti Stonehenge. Sončna ura je s svojo višino 15 metrov pomenila eno najrazsežnejših skulptur na Slovenskem, z njo so se kot predstavniki jugoslovanske umetnosti predstavili na bienalu mladih v Parizu leta 1971.

Čeprav je bila zasnovana »da bi trajala večno«, jo je delniška družba Hit ob širitvi igralniške dejavnosti enostavno porušila. To, da je ostala v zavesti prebivalcev in da marsikdo še danes ne more razumeti dejstva, da je kot izjemen spomenik tako rekoč brez »varstva« izginila čez noč, priča zapis umetnostne zgodovinarke, profesorice na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje Nadje Zgonik, ki je prav ta objekt izpostavila in ga ovrednotila na nedavni kuratorski razstavi v novogoriški Mestni galeriji. *»Leta 1970 so v Novo Gorico prišli OHO-jevci, da bi v sodelovanju z arhitektom Nikom Lehrmanom sooblikovali projekt Argonavti. Primarna funkcija objekta je sicer bila zabaviščno-gostinsko-hotelski kompleks, a to konceptualističnih umetnikov in arhitekta ni oviralo, da ne bi ob očitni naklonjenosti naročnika preobrazili arhitekture v duhu argonavtskega mita kot »simbola iskanja nove civilizacije« v ekstravaganten arhitekturni konglomerat, ki se je navezoval na arhaične re-*

Pivnica v novogoriških Argonavtih, kot jo je prikazoval reklamni prospekt.

ference od Stonehengea do majevskih piramid in je v prostoru deloval, kot bi priplul iz vesolja. S Sončno skulpturo ali Sončno uro, ki smo jo v času tranzicijske norosti leta 1999 ob prenovi hotela Perla, v katerega so preobrazili nekdanje Argonavte, izgubili, je Marko Pogačnik uresničil enega zadnjih projektov skupine OHO v zaključni fazi njenega delovanja, »transcendentalnem konceptualizmu« (po Tomažu Brejcu). In se potem s preselitvijo na kmetijo v Šempasu začel ukvarjati z novo utopijo, preobrazbo življenja v umetnost. Vsem, ki smo odrasli v Novi Gorici v osemdesetih letih, so ostali Argonavti v neizbrisljivem spominu» (Zgonik 2018: 4).

Center Argonavti kot nosilec turizma

Argonavti v mesto niso prinašali le zabave in sprostitve, temveč so mu pripisali vlogo nosilca turističnega razvoja. Kot so poročali ob odprtju, so tedanji Argonavti obsegali 11 tisoč kvadratnih metrov površin, 80 sob in 4 apartmaje s skupno 140 ležišči, restavracijo z družbeno prehrano, več bifejev, kavarno, pivnico, disco klub s prodajalno plošč, nočni bar, žar klub, osem stezni bowling, mini casino z avtomati, pokriti bazen s trim kabinetom ter savne s frizerskim salonom, trgovino s spominki, cvetličarno, banko, turistično agencijo. Tedanji direktor Jože Franko je ob odprtju poudaril, da je hotelski kompleks bolj kot nočitvam namenjen rekreaciji in množičnim turističnim storitvam (Šprogar 1976: 19).

Skupno naj bi ta kompleks ponujal tisoč sedežev v notranjosti in prav toliko v zuna-

njem prostoru. Za udobje in dobro počutje gostov, tudi najzahtevnejših, naj bi skrbel 100-članski kolektiv, skratka nuditi naj bi bili zmožni vse, kar sodobni človek pričakuje od sodobnega hotelskega in gostinskega ter rekreativnega in turističnega centra. Služil naj bi poslovnim srečanjem, konferencam, simpozijem, odprti pa so bili tudi za novogoriške organizacije, kulturna in športna društva, posebno skrb so namenili mladini, »ki v mestu že težko najde primerno zabavo«. Prav zabavi, med katero so, zanimivo, uvrstili tudi kulturo, naj bi namreč posvetili pomembno mesto, prostore so tako namenili za likovne razstave, resne in zabavne koncerte, manjše gledališke uprizoritve in kabaretne ansamble. »S ponudbo kulturne zabave se že v osnovi zviša vrednost storitev,« so zapisali (EPN 1976: 36). Na dan odprtja Argonavtov so tako slavnostno odprli tudi razstavo Sodobna likovna umetnost Goriške, na kateri so se predstavili tedaj najvidnejši goriški likovni ustvarjalci, Lucijan Bratuš, Riko Debenjak, Danilo Jejčič, Zdenko Kalin, Vladimir Makuc, Adrijana Maraž, Pavel Medvešček, Negovan Nemeč, Rafko Nemeč, Nedeljko Pečanac, Rudi Pergar, Marko Pogačnik, Jože Spacal in Miloš Volarič.

Poleg ponudbe za prebivalce mesta so videli možnosti tudi v ponudbi za zaledje in italijansko stran meje. Priložnosti so videli v športnem turizmu, ki ga omogočajo atletski objekti, ki ob milem podnebjem ponujajo možnost za zimske priprave najrazličnejšim športnim panogam, mesto pa naj bi bilo zmožno

organizirati tudi največja tekmovanja. Nova Gorica naj bi postala eno najpomembnejših prehodnih mest ob najbolj odprti evropski meji in nenazadnje turistična točka, ki bi se za dlje časa zaustavilo reko turistov na poti sever–jug. Ponujali so tudi aranžmaje za smučanje na Kaninu, kar naj bi prispevalo k razvoju zimsko športnega rekreacijskega turizma v Posočju. Pa ne le to, Argonavti naj bi si prizadevali svojim gostom predstaviti tudi do tedaj turistično zapostavljene pokrajine, kot so Kras, Brda, Vipavska dolina. Predvsem pa so si želeli, da bi se dobro usidrali v življenje mesta, ki je prijetno zaradi svojega bogatega zelenja in ki se bo brez dvoma še naprej razvijalo (EPN 1976: 36).

Leta 1976, tik pred odprtjem Argonavtov, je investitor, podjetje Alpe-Adria, že razmišljalo oziroma napovedalo prizidek s »pravim pravcatim casinom«. Tedaj so v medijih pripisali: »*To bo šele razveselilo domačine. Hazard!*« (Stres 1976: 5).

Argonavte so takole oglaševali: *ob italijansko-jugoslovanski meji – blago podnebje – bližina gorskega sveta in morja – športna rekreacija, lov, ribolov – slikovita okolica – turistične atrakcije – restavracija – pivnica – žar klub – banketna dvorana – aperitiv bar – nočni bar – bazen – savna – trim kabinet – banka – menjalnica – frizerski salon – galerija – vrtovi – letno gledališče.*

Konec in novi začetki

Hotelski kompleks Argonavti se je po šestih letih nerentabilnega delovanja znašel v stečajju, po skoraj dve leti trajajočem stečajnem postopku je objekt leta 1984 dobil novega upravljalca, računalniško podjetje Iskra-Delta, ki je v njem odprlo republiški izobraževalni center za računalništvo. Podjetje je začelo s prenovo stavbe, odstranili so značilno rumeno streho. Še bolj se je osnovna podoba stavbe spremenila z naslednjim upravljalcem, delniško družbo Hit, ki je objekt končno pripeljala do »zlatega runa«. Perlo, igralniško zabaviščni center, je delniška družba Hit slo-

vesno odprla 11. septembra 1993 in je v tem smislu nadaljevalec ideje Argonavtov, ideje inovativnega modela turistične ponudbe. Zabavišče so v propadajočem objektu Iskra-Delta uredili v rekordnih osmih mesecih, novembra odprli bazen, savno, fitness, solarij, masažni salon, naslednje leto še konferenčno dvorano. Sledila so zlata leta igralništva, katerih blišč je za trenutek presvetlil sončno svetlobo in naravni čas našega planeta. Solar-na skulptura je bila uničena.

Argonavti se vključujejo v tok razvoja arhitekture, ki se je obračala k novim oblikovnim spodbudam ter okrepljenemu vplivu gradbeništva in novih materialov v arhitekturo. Uvrščajo se tudi v tok novega brutalizma, ki je opeval lepoto surovega betona ter osnovne materiale in konstrukcijo izpostavil kot estetski element. Surovost betona in odkritost konstrukcije je arhitekt omehčel z elementom igrivosti, z rumeno plastično streho, ki celotnemu kompleksu odvzame vtis mogočnosti in strogosti.

Novogoriška arhitektura Argonavtov se uvršča v jugoslovansko hotelsko tipologijo časa šestdesetih in sedemdesetih let, ki ji je uspelo kanalizirati (množični) turizem kot novi nivo urbanega. Zahvaljujoč politiki prostega dostopanja do notranjih in zunanjih prostorov je uspel razviti prijazen odnos do lokalnega prebivalstva, ki se je v vsakodnevnem življenju znalo vpeti v turistično infrastrukturo. Pa ne le turistično, kompleks je poleg zabave ponujal tudi kapacitete za kulturne dejavnosti. Gre za arhitekturo, ki temelji na modernem dizajnu z mediteranskimi vplivi ter se navezuje na velike hotelske komplekse, ki so pri oblikovanju celote povabili umetnike, da bi oblikovali vsebinski, konceptualni prispevek, v konkretnem primeru neoavantgardno umetniško skupino OHO. Navdih sočasnega abstraktnega geometričnega in optičnega slikarstva, ki ga najdemo v delih goriške čezmejne skupine 2xGO, se je jasno pokazal v notranji tekstilni opremi, medtem ko je dizajn

pohištva prispeval tedanja tovarna pohištva Meblo iz Nove Gorice. Celota se, v slogu jugoslovanske hotelske tipologije, uvršča med strukture z vsebinami, ki niso bile privilegij le peščici posameznikov, ampak oblikovane za širšo množico. In to je tudi kvaliteta, ki je Argonavte ločevala od današnjega igralniškega kompleksa, ki je lokalno prebivalstvo (z visokimi vstopninami za obisk bazena in savne ter fitnesa, masaže itd., z bistvenim zmanjšanjem bazena, z uvedbo igralniškega programa, ki ima negativen vpliv na družbo in privlači le specifične goste, s kontroliranim vstopom v igralnice, prilagoditvijo programa italijanski publiki itd.) bolj ali manj izključil iz svoje turistične infrastrukture.

VIRI IN LITERATURA

Viri:

PANG - Pokrajinski arhiv Nova Gorica
 PANG, 104 Skupščina občine Nova Gorica, 1983, 351 Alpe-Adria Ljubljana, Hotel Argonavti v Novi Gorici, t.e. 2075, 2085.
 Hemeroteca Goriškega muzeja.

Literatura:

Bernik, S. 1979: *Slovenska likovna umetnost 1945–1978*, Ljubljana: Moderna galerija, Arhitekturni muzej, Mladinska knjiga.
 Bernik, S. 2004: *Slovenska arhitektura dvajsetega stoletja*, Ljubljana: Mestna galerija Ljubljana.
 EPN. 1976: Argonavti zasidrani v Novi Gorici. V: *Primorske novice*, št. 9, 27. 2. 1976, 36.
 Garzarolli, M., J. Kobe, J. Koželj 1976: Hotel Argonavti Nova Gorica. V: *AB–Arhitektov bilten*, let.5, št. 28, 7–8.
 Kosovel, M., Sušnik, E. 2017: Kamor so nas noge peljale iz navade. V: *Razpotja Nove Gorice 1947–2017*, 50–56.
 Mrduljaš, M. 2018: Toward an affordable arcadia: the evolution of hotel typologies in Yugoslavia 1960–1974. V: *Toward a concrete utopia: Architecture in Yugoslavia 1948–1980*, 78–83.
Perspektive mesta, novogoriška arhitektura v obdobju 1947–1987 [Gradivo razstave]. Panoji ob Goriški

knjižnici Franceta Bevka. Nova Gorica: Društvo primorskih arhitektov, 2017.

Pogačnik, M. 1987: *Sončna skulptura* [zgirbanka]. Nova Gorica: Iskra Delta.

Ravnikar, E. *Umetnost in arhitektura, zbornik esejev*. Ljubljana: 2007, str. 131.

Skansi, L. 2018: Unity in heterogeneity: building with a taste for structure. V: *Toward a concrete utopia: Architecture in Yugoslavia 1948–1980*, 64–71.

Stres, F. 1976: Zlato runo pod plastično streho. V: *ITD*, 1. 2. 1976, 5.

Šprogar, J. 1976: Argo in sodčki pod Sveto goro. V: *7D*, 1976, 19.

Torkar, V. 1993: *Urbanistična zasnova mesta Nova Gorica*. Nova Gorica: Studio Axa.

Toward a concrete utopia: Architecture in Yugoslavia 1948–1980. 2018. New York: Museum of modern art.

Vuga, T. 2018: *Projekt: Nova Gorica*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Zgonik, N. 2018: *Futurologija – Kaj lahko umetnost naredi za vas?* [katalog razstave]. Nova Gorica: Mestna galerija 9. – 30. 3. 2018, 4–5.

Žigon, F. 1999: Niko Lehrman: 1939–1998: sporočilo. V: *Revija SRP*, Letn. 7, št. 29/30, 56–61.

Spletni viri:

Spletni vir 1: The New Brutalism by Reyner Banham. <https://www.architectural-review.com/the-new-brutalism-by-reyner-banham/8603840.article?blocktitle=Brutalism-Banham&contentID=21719> (dostopno december 2019).

Sogovorci:

Vuga, Tomaž (november 2019).

Pogačnik, Marko (december 2019).